

Forord

I medierne er der en livlig og vedvarende debat om vi nu har den folkeskole, vi har fortjent. Også gymnasierne og de videregående uddannelser tiltrækker sig med jævne mellemrum den bredere offentligheds interesse.

For erhvervsuddannelsernes vedkommende stiller sagen sig noget anderledes. At mediernes søgelys rettes mod erhvervsuddannelserne er snarere undtagelsen end reglen. Selv større reformer på området ofres sjældent mere end kortvarig opmærksomhed. Inden for det sidste års tid har erhvervsuddannelserne været omtalt i forbindelse med afskaffelsen af den praktikpladskompenserede undervisning ('skolepraktikken'). Det var et indgreb som – indrømmet – affødte ikke alene demonstrationer fra erhvervsuddannelseselevernes side, men også en del omtale i medierne. Desuden var Bertel Haarders forslag om at genindføre mesterlæren for unge med anden etnisk baggrund genstand for en kortvarig debat i medierne. Men ellers har det været småt med interessen.

Det er i sig selv en god grund til at lave et temanummer af Tidsskrift for Arbejdsliv om erhvervsuddannelse. En anden god grund er, at erhvervsuddannelserne har stor betydning for arbejdslivet generelt, ikke mindst fordi uddannelserne er med til at bestemme, hvordan arbejdsområder afgrænses på arbejdspladserne. Desuden har erhvervsuddannelserne bidraget til opretholdelsen af en beskæftigelsesstruktur præget af forholdsvis brede jobprofiler med relativ stor autonomi sammenlignet med andre lande. Erhvervsuddannelserne har stor betydning for den faglige organisering, da uddannelse i høj grad er basis for afgrænsning og medlemskab af fagforbund og spil-

ler således en vigtig rolle for den segmentering eller opdeling på arbejdsmarkedet mellem faglærte, ufaglærte og funktionærer, som er så karakteristisk for det danske arbejdsmarked.

Erhvervsuddannelserne har også en central placering i forhold til arbejdslivets diskurser om kompetenceudvikling, vidensøkonomi og innovation.

Selvom denne betydning ikke har afspejlet sig i dansk forskning eller i medierne, så har de danske erhvervsuddannelser været meget synlige i international sammenhæng. I modsætning til folkeskolens middelmådige placering i de internationale målinger, placerer de danske erhvervsuddannelser sig helt i top i denne sammenhæng. Således fik uddannelserne i 1999 den prestigefyldte Carl Bertelsmann-pris for at være verdens bedste. Og USA har, især under den forrige Clinton-regering, udvist stor interesse for at lære af det danske system.

Hvordan kan det så være, at de danske erhvervsuddannelser på trods heraf lever et liv, hvor de tilsyneladende kun i ringe omfang formår at tiltrække sig mediernes og forskernes interesse? Og dette selvom halvdelen af de unge, der starter på en ungdomsuddannelse rent faktisk vælger at begynde på en erhvervsuddannelse.

Erhvervsuddannelsernes usynlighed

En af forklaringerne på erhvervsuddannelsernes usynlighed er nok, at de, der sætter dagordenen i medierne, ofte selv har en gymnasial baggrund, og at de i reglen har børn, der har eller forventes at ville gennemføre en gymnasial uddannelse. For

dem fremstår valget af en gymnasial uddannelse som det mest oplagte, mens valget af en erhvervsuddannelse sjældent har indgået i overvejelserne.

De normer og værdier, der præger folkeskolen, peger da også mest naturligt mod valget af en gymnasial uddannelse, hvorimod der ikke er meget i selve folkeskolens indhold og kultur, der peger mod en uddannelse, som eksempelvis murer eller automekaniker. Dermed kommer erhvervsuddannelserne let til at fremstå som et tilbud til de elever, som enten ikke er i stand til at honorere de faglige krav i gymnasiet, eller som er skoletrætte og derfor ønske en mindre skolepræget uddannelse.

Samtidig er der mange unge som vælger erhvervsuddannelse ud fra en interesse i det pågældende fag og ud fra et ønske om en senere beskæftigelse inden for det område, som uddannelsen retter sig mod. Mange af disse kan sagtens have klaret sig glimrende i grundskolen. Det er sjældent skolen, men oftere bekendte, familie og venner, der er beskæftiget inden for det pågældende område, som sporer de unge ind i en erhvervsuddannelse.

Det er med til at forklare, hvorfor der på erhvervsuddannelserne er en relativ overvægt af børn af faglærte og ufaglærte og en tilsvarende underrepræsentation af denne gruppe på de gymnasiale uddannelser – mest udpræget i det almene gymnasium. Dette forklarer måske også, hvorfor erhvervsuddannelserne ikke fylder så meget i mediebilledet. Men det forklarer til gengæld ikke, hvorfor forskningen inden for området har været så sporadisk. De hyppige reformer af erhvervsuddannelsessystemet kunne i sig selv være en oplagt anledning til at undersøge fordele og ulemper ved vekseluddannelsessystemet, som det praktiseres i dag set i lyset af de herskende uddannelsespolitiske målsætninger og arbejdsmarkedets ændrede krav. Dertil kommer, at erhvervsuddannelserne på mange

måder repræsenterer en alternativ uddannelsestradition i forhold til de studieforberedende uddannelser. Modsat gymnasiets gejstlig rødder udspringer erhvervsuddannelserne af middelalderens lavs- og gilde-tradition. De er på en anden måde end de gymnasiale uddannelser forankret i praksis, dels fordi arbejdsmarkedet og ikke de videregående uddannelser udgør de umiddelbare aftagere. Dels fordi uddannelserne kombinerer skolebaseret undervisning med virksomhedsbaseret oplæring.

Dette gør erhvervsuddannelserne til et oplagt forskningsfelt, når det gælder forholdet mellem teoretisk undervisning og praktisk problemløsning. Endelig repræsenterer erhvervsuddannelserne en anden kulturel tradition, hvilket blandt andet kommer til udtryk i rekrutteringsgrundlaget til uddannelserne, og de forventninger eleverne har til deres uddannelse, ligesom det præger relationerne mellem skoleledelse og lærerkrafter. Det er blandt andet disse temaer, som tages op til behandling i dette temanummer om erhvervsuddannelser.

Udfordringer for erhvervsuddannelserne

En yderligere grund til at sætte fokus på erhvervsuddannelserne er, at mange stiller spørgsmålstegn ved, om de kan overleve i deres hidtidige form i lyset af udfordringer, som de står overfor.

Udfordringerne for erhvervsuddannelserne i Danmark kommer fra flere sider. Trods en række reformer, er der fortsat problemer med stort frafald blandt eleverne. Der er flere tegn på, at erhvervsuddannelserne taber status blandt de unge i forhold til de gymnasiale uddannelser. Problemerne med de manglende praktikpladser er med til at underminere vekseluddannelsesprincippet, der jo netop forudsætter, at der er virksomheder, som vil påtage sig et oplæringsan-

svar overfor den kommende faglærte arbejdsstyrke.

Samtidig er der fra politisk side et reformpres, som skaber usikkerhed om erhvervsuddannelsernes fremtid. Uddannelserne presses også af internationale sammenligninger og harmoniseringer og af et erhvervsliv, som er præget af globalisering og teknologiske og organisatoriske forandringer. Det medfører en større usikkerhed om kvalifikationskrav og jobindhold på fremtidens arbejdsmarked. En udvikling som forstærkes af de problemer, der er forbundet med at definere en erhvervsfaglig profil rettet mod et erhvervsliv, som undergår hastige forandringer.

Tidligere var det en mere enkel opgave at fastlægge erhvervsuddannelsernes indhold og struktur, fordi der var en klar kobling mellem faglig grunduddannelse og efterfølgende arbejdsområde og jobindhold. I dag skal erhvervsuddannelserne forberede til en mere usikker og uforudsigelig fremtid. Desuden kan man konstatere, at der bliver en løsere kobling mellem gennemført grunduddannelse og opnået job på arbejdsmarkedet. Personer med en erhvervsuddannelse bevæger sig mange andre steder hen, end det som de oprindeligt er uddannet til.

Endelig bliver erhvervsuddannelserne til delt mange opgaver, som ikke altid harmonerer indbyrdes. De skal både forsyne den danske eksportindustri med spidskompetencer og opsamle restgruppen af unge, der er faldet ud af det øvrige uddannelsessystem. De skal forsyne de unge med højt specialiserede faglige kompetencer og samtidig – som ungdomsuddannelser – uddanne dem til nye samfundsborgere og skabe grundlag for deres videreuddannelse. De skal både rette sig mod arbejdsmarkedets behov og samtidig tilbyde de unge frie valgmuligheder og fremme deres personlige udvikling.

Uddannelsespolitikken har i forhold til disse udfordringer peget i tre helt forskelli-

ge retninger. På den ene side har den peget mod en integration med efteruddannelserne. Det sker gennem modulisering, tilbud om fleksibel af- og påstigning, variabel længde og frit valg – i forlængelse af den neo-liberale uddannelsespolitik. Man kan her tale om en 'AMU-ficering' som led i omstillingen til en markedsstyret model.

På den anden side peger uddannelsespolitikken i retning af en integration af erhvervsuddannelserne med de gymnasiale uddannelser i kraft af den øgede vægt på almen og teoretisk undervisning og på at sikre muligheder for videreuddannelse – man kan tale om 'gymnasificering'. Det er en udvikling i retning mod en statslig og politisk styret skolemodel – sandsynligvis med grundlag i en 12-årig enhedsskole.

Endelig er der en tendens, som peger mod en fastholdelse af den hidtidige model, der bygger på erhvervsfaglige vekseluddannelser med betydelig indflydelse for arbejdsmarkedets parter, det såkaldte 'faglige selvstyre'. Trods de problemer, som findes i denne model, indeholder den nogle unikke træk, som det nok er værd at fastholde.

I en vekseluddannelse bliver praktisk og teoretisk viden forbundet, hvilket skaber bedre forudsætninger for at koble planlægnings- og udviklingsarbejde med fremstillingsarbejde. Netop den tætte kommunikation mellem produktions- og udviklingsafdelingerne anses for at være afgørende for virksomhedernes innovationsevne. Gennem vekseluddannelserne sker der en socialisering af de unge til arbejdslivet, som finder sted som en integreret del af den faglige oplæring. Ved at indgå i arbejdspladens fællesskaber kan de unge lære normer, omgangstone, faglig identitet og selvværd. Det bidrager til at bygge bro mellem skoleverdenen og arbejdsmarkedet for de unge – og har været medvirkende til, at ungdomsarbejdsløsheden i Danmark har været væsentlig lavere, end i de lande vi normalt sammenligner os med. Risikoen ved en

eventuel afskaffelse af vekseluddannelses-systemet er, at det vil føre til øget polarisering på arbejdsmarked og voksende problemerne med 'praksis-chok' ved overgangen fra uddannelse til job.

De danske erhvervsuddannelser har således både sine stærke sider og sine mere problematiske sider. Nogle af dem bliver belyst i artiklerne i dette nummer.

Artiklerne i dette nummer

Ida Juuls forskningsoversigt peger på, at forskningen indenfor erhvervsuddannelsesområder er sparsom, om end den i de senere år har oplevet en vis opblomstring. Artiklen gennemgår hovedtrækkene i den eksisterende forskning om erhvervsuddannelserne ud fra følgende tre perspektiver: Et uddannelsespolitisk perspektiv, et læringsperspektiv og et elevperspektiv. Det er artiklens tese, at alle tre perspektiver er væsentlige, når det gælder forståelsen af erhvervsuddannelserne og de udfordringer, de står overfor. Tendensen i den senere års forskning er imidlertid, at det uddannelsespolitiske perspektiv er gledet i baggrunden til fordel for en øget interesse for de læreprocesser, som erhvervsuddannelserne åbner for samt analyser af elevernes oplevelser af disse læreprocesser. Artiklen peger desuden på, at mens forskningen i de læreprocesser, der foregår i virksomhedspraktikken efterhånden er blevet ganske godt belyst, mangler der en tilsvarende grundig forskning i de læreprocesser, som finder sted i skoleregiet.

Artiklen af Morten Smistrup handler om udviklingen af fagidentitet i vekseluddannelserne med udgangspunkt i et ph.d.-projekt om banksektorens uddannelse og ansatte. Han stiller først spørgsmålet om, hvad et (erhvervs-) fag egentlig er, og beskriver derefter det teoretiske grundlag for den forståelse af fagidentitet, som anvendes i undersøgelsen af bankfaget. Der præsenteres en omfattende og nuanceret be-

grebsramme, som lægger vægt på det modsætningsfyldte og processuelle i identiteten, og som peger på samspillet mellem det kollektive og det individuelle i udviklingen af fagidentitet. Han fremhæver, hvordan der i vekseluddannelsen kan ske en kombination af den faglige udvikling med udviklingen af fagidentitet – og viser, hvordan dette paradoksalt nok både er uddannelsens styrke og dens svaghed.

Vibe Aarkrogs artikel handler også om vekselpriippet i erhvervsuddannelserne, men ud fra en didaktisk vinkel. Dette princip skulle skabe sammenhæng mellem teori og praksis gennem 'transfer' af læring fra skole til arbejdsplads, men alt for ofte oplever eleverne det ikke sådan. Artiklen gennemgår forskellige former for transfer og centrale pointer fra forskning i transfer. Derefter opstiller forfatteren fire forskellige typer af praksissituationer, som på forskellig måde kan anvende viden fra skolen. I forlængelse heraf giver hun eksempler på udvalgte praksissituationer fra uddannelsen til redder og peger på skolens funktion i disse situationer. Artiklen kritiserer endelig erhvervsuddannelserne for ikke at lægge nok vægt på at undervise eleverne i at opfatte sammenhængen mellem skole og praktik gennem undervisning i transfer fra skoleundervisning til praktikoplæring.

Lene Tanggaards artikel lægger ud med at konstatere et misforhold mellem på den ene side den konsensus, der findes indenfor den psykologiske læringsforskning omkring evaluering og feed-back som væsentlige middel til fremme af læreprocesser og på den anden side den relativt sparsomme interesse for dette emne indenfor dansk forskning. Hun fremhæver, at netop evaluering indgår som en væsentlig del af reguleringen af det sociale liv på erhvervsuddannelserne. Desuden udgør evaluering en central kilde til læring, hvad enten denne foregår i en skolesammenhæng eller som led i virksomhedsopplæringen. Hun gør

samtidig opmærksom på, at den evaluering, som foregår på henholdsvis skolen og i virksomheden, adskiller sig afgørende fra hinanden. Hvor førstnævnte er rettet mod en selvforståelse som elev og mod at lære at lære, er sidstnævnte rettet mod en fremtidig position i arbejdslivet som eksempelvis svend. Artiklen analyserer forskellige evalueringsformer og konkluderer, at det er de anerkendende læringsorienterede evalueringer på oplæringsvirksomheden, som lærlingene oplever som mest meningsfyldte. Det skyldes ikke mindst, at de bidrager til at sikre progression i læringen, idet de udgør et vigtigt grundlag for tildeling af ansvar og arbejdsopgaver og dermed for adgangen til læring.

Peter Museaus og Claus Elmholdt analyserer i deres artikel, hvordan Undervisningsministeriet via dets temahæfteserie italesætter det pædagogiske grundlag bag erhvervsuddannelserne. Artiklens forfattere argumenterer for, at den aktuelle erhvervs-pædagogik er præget af en eklekticisme, der trækker på elementer hentet fra såvel erfaringspædagogikken, konstruktivismen og situeret læringsteori. Det er karakteristisk for de analyserede temahæfter, at eleven snarere betragtes som et didaktisk subjekt

end som objekt for den af læreren planlagte undervisning. En opfattelse, som passer som fod i hose til et samfund, der i stigende grad præges af nyliberalistisk strømninger, der sætter markeds kræfter og den enkelte borger i rollen som forbruger i centrum. Forfatterne mener at denne individualisering er problematisk af tre grunde: 1. Den favoriserer de stærke elever 2. Den fører til en nedtoning af fagligheden 3. Den fører til tab af forpligtelse overfor praksisfællesskabet.

Kronikken er skrevet af Hans Jørgen Knudsen, som er afdelingsleder for Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse, DEL, som gennem mange år har fulgt erhvervsuddannelserne tæt.

Han beskriver tendenser i de seneste 20 års reformer i erhvervsuddannelserne set fra skolernes side, blandt andet decentralisering, markedsorientering og krav om dokumentation af kvalitet og effektivitet. Han slutter af med at pege på nogle af de ambitioner, som stadig mangler at blive indfriet.

God læselyst

Redaktionen

Ida Juul og Christian Helms Jørgensen